

Emakeele Selts 90-aastane

Jüri Viikberg

ES-i abiesimees

Tänavu täitus Emakeele Seltsil juba 90. tegevusaasta. Kutseliste filoloogide, üliõpilaste ja kõigi keelehuviliste üleriigilise ühendusena on selts teada-tuntud nii traditsiooniliste keelepäevade ja kõnekoosolekute läbiviimise kui ka aktuaalsete keeleraamatute avaldamise kaudu.

Enne oma riigi sündi 1918. aastal olid rahvusteadused midagi kaunis kõrvalist. Eesti keele uurimist ja keeleainese kogumist harrastati mõnevõrra Õpetatud Eesti Seltsis, Eesti Kirjameeste Seltsis ning Eesti Kirjanduse Seltsis. Eesti filoloogiaga oligi võimalik tegelda vaid oma põhitöö, tavaliselt arsti- või pastori ameti kõrvalt ja ülikooli lektorikoht tähendas kõige kõrgemat akadeemilist astet, kuhumaani eesti keel küündis. 20. sajandi teisel kümnendil elavnes aga keeleelu oluliselt ning 1919. aastal rajati eestikeelne ülikool.

Emakeele Selts oli esimene eesti keelt arendav ning uuriv puht-keeleteaduslik organisatsioon. Seltsi asutamine 23. märtsil 1920. aastal Tartu ülikoolis sai teoks üleüldises oma riigi, majandus- ja kultuurielu ülesehitamise tõusulaines. Sajandivahetuse paiku sündinud noorte põlvkonnad said ajaloolise väljakutse, mida nad suure entusiasmiga ellu viisid. Ka mitmest ES-i avakoosolekul osalenud üliõpilasest said hiljem nimekad õppejõud ja keelemehed. Et seltsi asutamise initsiaator oli soomlane Lauri Einari Kettunen, Tartu ülikooli läänemeresoome keelte professor aastatel 1919–1924, siis seisis eeskujuna silme ees põhjanaabrite *Kotikielen Seura* (1876) ja selle ajakiri *Virittäjä* (1897). Emakeele Seltsi oma ajakiri Eesti Keel hakkas ilmuma 1922. aastal.

Algusest peale arvati ES-i põhiülesandeks äratada huvi eesti keele tundmise, arendamise ja uurimise vastu, seltsi tegevuse peamiste suundadena nähti aga murdeainese kogumist ja uurimist, keeleajalooliste nähtuste selgitamist ning kaasaegse kirjakeele õigekeelsust. Viimane tähendas ühtlasi inimeste nõustamist praktilistes keeleküsimustes ja seltsi kaasabi üldise keelekultuuri tõstmisel. Emakeele Seltsi peaülesandeks sai ning jäi eestlaste emakeele tundmise edendamine kõige laiemas mõttes.

ESi juubelikoosolekul tutvustab end liikmekandidaat Anni Jürine.

Sisuline töö on seltsis olnud jagatud toimkondade vahel. 1920.–1930. aastail oli kõige tegusam **murdetoimkond**, kus Andrus Saareste juhtimisel pandi põhirõhk eesti murrete süstemaatilisele kogumisele. Seda tööd tegid peamiselt üliõpilasstipendiaadid, kes kogusid Wiedemanni „Eesti-saksa sõnaraamatu” järgi. Esinduslik sõnavarakogu kavatseti saada vähemalt 30 keskest kihelkonnast. Peale sõnavara pöörati suurt tähelepanu ka kohanimedele, häälikulooliste ja morfoloogiliste ülevaadete koostamisele ning murdetekstide ülesmärkimisele. Kaugemas perspektiivis peeti silmas suure murrete sõnaraamatu koostamist, selle prooviartiklite avaldamiseni jõuti 1939. aastal.

Kümne tegevusaasta jooksul jõuti küsitlemisega lõpule 24 kihelkonnas ja autentse keeleainese alusel võis Andrus Saareste 1932. aastal esitada Eesti keeleala murdelise liigenduse, mis üldkujul kehtib tänapäevani. 1940. aastaks oli Eesti Keele Arhiivi kogunenud üle 700 000 sõnasedeli, 6500 lehekülje murdetekste ja 252 fonograafirullile salvestatud murdekõnet. Kokku oli saadud väärtuslik valik ehtsat vanapära keeleainest, esindatud olid kõik eesti keele mured. Murdetoimkonna kõrval tegutses tulemusrikkalt **nimede eestistamise toimkond** (1921–1939), mis andis asjatundlikku nõu võõrapärase nimede eestipäramiseks, publitseeris ja propageeris sobivaid eesti nimesid. Seltsi olulisemate saavutuste seas tuleb kindlasti mainida ka oma trükiste väljaandmist. Ajakirja Eesti Keel kõrval publitseeriti aasta-raamatut, üle 40 numbri ilmus seltsi toimetisi.

Nii oli paarikümne aastaga loodud seltsile tugev alus, millele järgnenud heitlikel aegadel toetuda ning järge rajada. Nõukogude perioodil kujunes Emakeele Seltsist üks omakeelse ühiskonna kestmajäämise sümboleid. Murdekeeles ja (koha)nimedega kogumise võistlused said vabatahtlike korrespondentide seas väga populaarseks, näiteks 1970.–1980. aastail tähendas 35–40 laekunud kaastööd kokku üle 25 000 sõnasedeliga n-ö Harju keskmist. Paljud kauased ning tõhusad osalejad pälvivad teenelise murdekoguja aunime, nt Hilda Jõulmaa Iisakust, Jekard Kõmmus Reigist, Edgar Lilhein Kuusalust, Aleksander Matt Kaarmast, Floriida Sillavee Rõugest. Vabatahtlike kogujate tööpanuse heaks näiteks on Väike-Maarja korrespondent Eduard Leppik. Aastail 1950–2003 kogus ja loovutas ta 79 võistlustööna murdearhiivile 106 476 sedelit Saarde ja Lääne-Virumaa kohanimesid. See moodustab meie kohanimekogudest tervelt kuuendiku! Murdekogujatele korraldati seminare ja avaldati juhendeid, omaette sarjana ilmus populaarteaduslik väljaanne Kodumurre (1960–2002).

1961. aastal pandi Viljandi keelepäevaga alus Emakeele Seltsi keelepäevade traditsioonile. Nende läbiviimise eesmärgiks oli vahetu kontakti loomine teadlike keeletarvitajate ja -huvilistega, selleks et populaarses vormis tutvustada keeleteaduse saavutusi ja keeleteadlaste tööd, selgitada õigekeelsuse ja üldise keelekultuuri küsimusi. Keelepäevad muutusid kiiresti populaarseks ja 1964. aastal sai Viljandis C. R. Jakobsoni nimelises 1. keskkoolis alguse õpilaskeelepäevade traditsioon. Peale keelehuvi avaldus siin ka õpilaste hool oma emakeele käekäigu pärast (eriti nõukogude ajajärgul). 1989. aastast peetakse keelepäevi ka välismaal, et hoida väliseestlasi kursis eesti keele arengusuundade ja Eesti keelepoliitikaga ning soodustada eestikeelse teabe kättesaadavust. Väliskeelepäevad on toimunud Riias, Peterburis, Oulus, Uppsalas, Hamburgis, Brüsselis, Torontos jm. Tänavu 12. märtsil Muhu põhikoolis korraldatud emakeelepäev oli ühtlasi juba 300. keelepäev.

Aktiivne ja tulemuslik on olnud Emakeele Seltsi teadus- ning keelekorraldustegevus. 1968. aastal lisandus ettekandekoosolekuile Veski päev, Johannes Voldemar Veski nime saanud keelekonverents, millest on aja jooksul kujunenud ES-i aasta keskne teadusüritus. 1969. aastal alustas sihipärast tegevust **keeletoimkond**, mille laiaulatuslik tegevuskava hõlmas keelekultuuri- ja õigekeelsusküsimusi, üldsusele jagatav keelenõuanne sealhulgas. 1976. aasta ÕS-i väljaandmise eel valmistas toimkond vabariiklikule õigekeelsuskomisjonile ette probleemsete

normingute lahendussoovitusi. 1990. aastatel, kui VÕK oli tegevuse lõpetanud, sai keeleteoimkonnast keskne keelekorralduskomisjon, mis teeb otsused ja annab soovitusi olulistes kirjakeeleküsimumustes. Terve rida normimuudatusotsuseid võeti toimkonnas vastu ka 1999. aasta ÕS-i väljaannet ette valmistades.

Suurt elevust tekitasid keeleteoimkonna korraldusel (1972) ning initsiatiivil (2002) toimunud sõnalooimevõistlused. Osalejaid leidis rohkesti ja hulk sõnaettepanekuid on jäänud keelde püsima (näiteks *kohuke, pardel, sõõrik, särgik* 1972. aastast või *lõimuma, üleilmastuma* 2002. aastast). Aktuaalsed keeleküsimumused on rahvast alati huvitanud, huvi ja kaasamõtlemist on leidnud ka seltsi seisukohad, olgu trüki-sõnas, kõnekoosolekutel, raadios või keelepäevadel. Nõukogude ajal oli teravdatud keelehuvi tingitud osalt sellestki, et eestlaste poliitilise elu puudumist kompenseeriti aktiivse keeleeluga. Kõnekoosolekute ja ettekannete arv oli tollal enneolematult suur. Kui 1920–1940 peeti aastas keskmiselt 22 ettekannet, siis näiteks 1970–1979 peeti neid neli korda rohkem, keskmiselt 88 ettekannet aastas.

Alates 1990. aastaist on toimunud olulisi muutusi nii meie vabaks saanud ühiskonnas kui ka meie keeles. Emakeele Selts on püüdnud taas elustada vanu väärt traditsioone ja ühtlasi vaadata tulevikku – pöörata enam tähelepanu noortele ja nende keelekasutusele. Näiteks on üliõpilasi rakendatud taas murdestipendiaatidena. Nad on lindistanud Lõuna-Eestis ja Kihnus eri põlvkondade suulist keelt ning jälginud keelekasutuse muutumist põlvkonniti. 2008. aastal korraldati esimene koolinoorte sõnakogumisvõistlus, mis veebipõhise kogumisvõimalusena leidis elavat poolehoidu. Selliseid võistlusi tuleb edaspidi kindlasti veel.

Selts on löönud kaasa ka keelepoliitikas ja osalenud keeleseaduse ettevalmistamisel. Viimasel kümnendil on ES kui keeleteadlaste ja -huviliste ühendus aidanud kaasa eesti keele arendamise strateegia koostamisel ning rakendamisel.

Aastakümnete jooksul on Emakeele Seltsist saanud otsekui Eesti keeleelu mitteametlik kese. Seltsi kuulub õppejõude ja üliõpilasi, teenistujaid ja vabakutselisi, pensionäre, õpetajaid ja toimetajaid, seltsi liikmeid elab kodu- ja välismaal, Tartus ja Tallinnas, nii Valgas, Viimsis kui ka Viljandis. Tegevliikmete kõrval kaasab selts oma tegemistesse kõiki keelehuvilisi.

Milline tulevik seltsi ees ootab, sõltub olulisel määral ka liikmekonnast. Päril kindlasti jätkub teemasid ja keeleprobleeme, millest

kõnekoosolekuil ette kanda, jätkuvad keelepäevad nii maal kui ka linnas. Rõõmustaval kombel on meil 14. märtsil emakeelepäev, mis kehtab (ema)keelt märkama. Samas – keelepäevi peaks jaguma terve aasta peale, et nad ei kuhjuks üksnes emakeelepäeva kanti. Arvatavasti vajaksid taaselustamist keelekogumisvõistlused, et igamees võiks avastada, kui rikkalik on eesti keele sõnavara ja kohanimistu või kui värvikas ja salapärane on slängikeel. Võib-olla tuleks rõhku panna loomanimede kogumisele, et linnalapski näeks koduloomi oma ihusilmaga. Või tasuks keskenduda eesnimede kogumisele ja mõelda sellele, kas meil ei tuleks nimesid jälle eestistama hakata?

Päris kindlasti jätkab selts oma väljaannete publitseerimist, Oma Keel sealhulgas. Oleks oluline teada saada, mida ootavad Emakeele Seltsilt Oma Keele lugejad, (kooli)noored. Toimetus ootab teie arvamusi, kriitikat ja ettepanekuid. Muide, parim kriitika on kaastöö!

Seltsi algusajast (24.09.1922) säilinud kõnes lausub professor Lauri Kettunen: *Keel on rahvuse tuiksooneks, rahvus elab nii kaua, kui keel elab. Keeles peegeldub rahva minevik isegi kaugemale, kui muud mälestusmärgid jõuavad teda jälgida, ja ei ole rahva olevikule ega tulevikulegi ükskõik, missuguse kuju ta keel omandab. /- -/ Siin, oma keele ja sugukeelte uurimise alal, on meil üks ülesanne, kus eestlane võib ja kus temal tuleb teaduste rahvusvahelisel staadionil vähehaaval, kuid kavakindlalt ja julgesti ennast maksma panna. Sellest kõrgest kohustusest, mis mitte ainult vaimustust, vaid ka palju tööd ja nimelt palju ühist tööd nõuab, olgu Emakeele Seltsi iga liige teadlik.*

Neid sõnu on asjakohane aeg-ajalt uuesti meenutada, sest üheskoos mõtlemist ja tegemist jätkab Emakeele Selts ikka ja jälle. Ka pärast tähtpäevi.

Soovitusi edasilugemiseks

Emakeele Seltsi argipäev. – Kodumurre 16. Tallinn, 1986, 3–12.

Erelt, Mati 2000. Emakeele Selts 80. – Keel ja Kirjandus 5, 313–316.

Tedre, Ülo 2000. Emakeele Selts nõukogude aastail. – Keel ja Kirjandus 8, 578–582.

Tender, Tõnu 2000. Emakeele Seltsi keelepäevad 1961–1999. – Emakeele Seltsi aastaraamat 44–45. 1998–1999. Tartu, 123–135.

Tender, Tõnu 2001. Emakeele Selts. – Oma Keel. Keeleajakiri kõigile 2. Sügis 2001, 65–71.